O‘SMIRLAR MA’NAVIY-AXLOQIY KAMOLOTIDA O‘ZINI ANGLASH VA IJTIMOIY MAS’ULIYATNING O‘RNI

Jabborov Jamshid Azimovich
Xalqaro innovatsion universiteti dotsenti,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
jamshidshoh@gmail.com, +998995777675
https://orcid.org/0009-0008-6409-2967

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘smirlik davrida o‘zini anglash, mustaqillikka intilish va ijtimoiy mas’uliyat shakllanishining ma’naviy-axloqiy kamolot bilan aloqadorligi nazariy tahlil qilinadi. O‘smirning o‘ziga baho berishi, shaxsiy qadriyatlarini belgilashi hamda xatti-harakatlari oqibatlarini anglashida oila, ta’lim muhiti va tengdoshlar bilan munosabatlarning o‘rni yoritiladi. Refleksiya, ongli tanlov va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni rivojlantirishning tarbiyaviy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, o‘zini anglash, ma’naviy-axloqiy kamolot, ijtimoiy mas’uliyat, refleksiya, mustaqillik, qadriyatlar, o‘zini baholash.

O‘smirlik davri shaxsning o‘ziga, atrofdagilarga va jamiyatga munosabati qayta shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichidir. Bu davrda jismoniy va hissiy o‘zgarishlar bilan birga, mustaqil fikrlash, o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rish hamda ijtimoiy munosabatlarda muayyan o‘rin egallash ehtiyoji kuchayadi. O‘smir endilikda kattalar talablarini bajarish bilangina cheklanmay, ularning mazmunini tushunish, asoslanganligini baholash va shaxsiy qarashlari bilan muvofiqlashtirishga intiladi. Shu jihatdan uning ma’naviy-axloqiy kamoloti o‘zini anglash va ijtimoiy mas’uliyatning rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir.

Mazkur nazariy tahlilning maqsadi o‘smir shaxsida o‘zini anglash va mas’uliyat shakllanishining ma’naviy-axloqiy rivojlanishdagi o‘rnini yoritishdan iborat. Bunda o‘smirning ichki pozitsiyasi, mustaqillikka intilishi va ijtimoiy munosabatlar tajribasi o‘zaro aloqador jarayonlar sifatida ko‘rib chiqiladi.

O‘smirlikning muhim psixologik belgilaridan biri voyaga yetganlik hissidir. O‘smir o‘z fikrining e’tirof etilishini, qaror qabul qilishda ishtirok etishni va unga ishonch bildirilishini istaydi. Biroq uning mustaqillikka bo‘lgan ehtiyoji bilan hayotiy tajribasi hamda o‘zini boshqarish imkoniyatlari o‘rtasida nomuvofiqlik yuzaga kelishi mumkin. V. S. Muxinaning yosh davrlari psixologiyasiga oid qarashlari ushbu jarayonni shaxsning rivojlanish sharoitlari va o‘zini anglashidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq holda tushunishga yordam beradi [2]. Shuning uchun tarbiyaviy munosabatlarda o‘smirga qo‘yiladigan talablar uning imkoniyatlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlariga muvofiq bo‘lishi lozim.

O‘zini anglashning rivojlanishi o‘smirning tashqi baholardan shaxsiy mezonlarga o‘tishida namoyon bo‘ladi. Dastlab u o‘zini kattalar yoki tengdoshlarning munosabati orqali baholasa, keyinchalik xatti-harakatlari, niyatlari va shaxsiy sifatlarini tahlil qilishga intiladi. L. I. Bojovichning shaxs shakllanishiga doir qarashlari asosida bu jarayonni ichki pozitsiya va motivlar tizimining rivojlanishi bilan bog‘lash mumkin [1]. O‘smir uchun “Boshqalar meni qanday baholaydi?” degan savol bilan bir qatorda, “Men qanday inson bo‘lishni istayman?” degan savol ham ahamiyat kasb eta boshlaydi.

Mazkur o‘zgarish ma’naviy-axloqiy rivojlanishning muhim shartidir. Chunki axloqiy me’yorning mazmunini bilish uning kundalik xulq-atvorda qo‘llanishini o‘z-o‘zidan ta’minlamaydi. Me’yor shaxsiy e’tiqodga aylanishi uchun o‘smir uni o‘z tajribasi bilan bog‘lashi, muayyan vaziyatda tanlov qilishi va ushbu tanlov oqibatlarini tushunishi zarur. Masalan, halollik haqidagi tasavvur o‘z xatosini tan olish, va’dasiga amal qilish yoki umumiy ishga vijdonan yondashish orqali amaliy mazmun kasb etadi.

Bu jarayonda refleksiya, ya’ni o‘z fikrlari, hissiyotlari va harakatlarini tahlil qilish qobiliyati alohida o‘rin tutadi. V. V. Stolinning o‘zini anglashga oid yondashuvi shaxsning o‘ziga munosabati va o‘zi haqidagi bilimlarini birgalikda ko‘rib chiqish imkonini beradi [4]. O‘smir o‘z harakatlarini tahlil qilar ekan, ularning boshqa odamlarga ta’sirini ham anglay boshlaydi. Shu tariqa o‘zini baholash axloqiy mezonlar, burch va mas’uliyat haqidagi tushunchalar bilan boyiydi. Biroq refleksiyaning haddan tashqari o‘zini ayblashga aylanishiga yo‘l qo‘ymaslik, xatoni tuzatish imkoniyatini ko‘rsatish muhimdir.

Ijtimoiy mas’uliyat o‘smirning o‘z hayotida faol subyekt sifatida ishtirok etishi bilan shakllanadi. S. L. Rubinshteyn qarashlarida insonning hayotiy pozitsiyasi uning qarorlari, faoliyati va boshqalarga munosabati orqali namoyon bo‘ladi [3]. Ushbu nuqtayi nazardan, o‘smirga mas’uliyatni faqat nasihat orqali singdirish yetarli emas. Unga yoshiga mos vazifalar berish, tanlov qilish imkoniyatini yaratish va bajargan ishini birgalikda muhokama qilish zarur. Oilaviy yumushlar, sinf loyihalari va jamoat ishlarida ishtirok etish shaxsiy hissaning umumiy natija bilan bog‘liqligini tushunishga yordam beradi.

Oila muhitida mustaqillikni qo‘llab-quvvatlash o‘smir bilan hissiy aloqani saqlashni talab qiladi. Mustaqillikka intilish ota-onadan butunlay uzoqlashishni anglatmaydi. O‘smir o‘z fikrini erkin bildira oladigan, savollari tinglanadigan va kelishmovchiliklar hurmat bilan muhokama qilinadigan munosabatlarga ehtiyoj sezadi. Kattalarning talabchanligi tushuntirish, izchillik va shaxsiy namuna bilan uyg‘unlashganda, axloqiy me’yorlarni ongli qabul qilish uchun qulay sharoit yaratiladi.

Tengdoshlar bilan munosabatlar ham ma’naviy-axloqiy tajribaning muhim manbaidir. O‘smir do‘stlik, hamkorlik, sadoqat va adolat mazmunini bevosita muloqotda o‘zlashtiradi. Shu bilan birga, guruh tomonidan qabul qilinish istagi ayrim vaziyatlarda uning shaxsiy qarashlariga zid harakat qilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun tarbiyaviy ishlar o‘smirning boshqalarni hurmat qilgan

holda o‘z fikrini bildirish, bosimga qarshi turish va qarorini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim.

E. Eriksonning identitet haqidagi qarashlari o‘smirlikda turli rollarni sinab ko‘rish va o‘z hayotiy yo‘nalishini izlashni tushuntirishda muhimdir [5]. Kasbiy qiziqishlar, kelajak rejalari va shaxsiy ideallarning aniqlashishi o‘smirning bugungi faoliyatiga mazmun beradi. Bunda tarbiyachining vazifasi tayyor hayotiy yo‘lni belgilab berishdan ko‘ra, o‘smirga imkoniyatlarini anglash, maqsadlarini asoslash va ularga erishish bosqichlarini rejalashtirishda ko‘maklashishdan iborat.

Tahlildan kelib chiqib, o‘smirlar bilan ishlashda axloqiy vaziyatlar muhokamasi, hamkorlikdagi loyihalar, refleksiv suhbatlar va shaxsiy maqsadlarni rejalashtirish usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu faoliyatlarda o‘smirning fikrini tinglash, harakatining sabablarini tushunish va natijalarini baholashga yo‘naltirish muhim ahamiyatga ega. Bunda baholash shaxsni kamsitishga emas, muayyan xatti-harakatni tushunish va takomillashtirishga qaratilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, o‘smirning ma’naviy-axloqiy kamoloti o‘zini anglash, ongli tanlov va ijtimoiy mas’uliyatning o‘zaro rivojlanishiga tayanadi. O‘smir o‘z qadriyatlarini anglab, qarorlarining boshqalarga ta’sirini tushuna boshlagan sari uning axloqiy pozitsiyasi mustahkamlanadi. Oila va ta’lim muhitida ishonchli muloqot, yoshiga mos mustaqillik hamda mazmunli faoliyat imkoniyatlarini yaratish ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 280с.

2. Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. - М.: Академия, 2004. - 456 с.

3. Рубинштейн, С.Л. Человек и мир. - М.: Наука, 1997. - 191 с.

4. Столин, В.В. Самосознание личности. - М.: Изд- во МГУ, 1983. - 220 с.

5. Эриксон, Э. Идентичность // Психология самосознания: хрестоматия. - Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2003. - С. 513- 533.

6. Жабборов, Ж.А. (2021). Интерпретация проблемы духовных потребностей в научных исследованиях ученых нашей страны. Общество и инновации, 2(5/S), 484–491. https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp484-491

7. Жабборов, А. М., Жабборов, И. А., & Жабборов, Ж. А. (2015). ЭТНИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ И ПСИХОЛОГИЯ САМОБЫТНОСТИ УЗБЕКСКОГО НАРОДА. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, (1), 80-83.

8. Жабборов, А. М., & Жабборов, Ж. А. (2016). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ ПРИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, (3), 93-95.